

Т. Осьмачка

В. ВИННИЧЕНКО НА ТЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Проясні:

Я вніс пропозицію у Монреальський КУК утворити фонд на літературний конкурс. Перша нагорода 2.500, а друга – 1.500 доларів. Пропозицію КУК вислав у Вінніпег. Я ждав 3 місяці відповіді і не діждався. І рішив друкувати цю статтю, що була ще написана за два місяці до смерти письменника Винниченка.

Т.О.

“Краще **діянт** з розколиною, ніж кожний цілий камінець”
Китайське прислів'я

Стаття перша

ТРИВОГА ЗА ДОЛЮ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Коли ми кинемо оком у наше історичне минуле, а разом з цим і в минуле інших націй, і порівняємо діла, сподіяні зброєю чи державною мудрістю, чи наполегливою працею з покоління в покоління, з витворами людської уяви, якій дало силу почуття горя, радості, гніву, любови і ненависти, – то переконаємося, що найвидатніші події з історії націй і народів стоять у людській пам'яті поруч з геніальними вигадками, які навіть розминаються з реально відбутими подіями світу. Але таке трапляється тільки тоді, коли автор вигадки був захоплений своїми фантомами так само, як і живими людьми свого часу. Таким чином літературна вигадка і відбута подія мають одну вагу для любомудрої душі у наступного покоління. Про цю однаковість культурні нації – шведська, французька, англійська, норвезька, італійська та інші прекрасно знають і ніколи не віддають переваги якійсь одній діяльності в історичному минулому... Та навіть в сучасному вони не віддають талановитих творців духової культури на поталу сьогоднішнім історичним подіям та творцям цих подій. Так, наприклад, розцінюючи твори Гельсворзі, Гамсуна, вони не ставили їх у гірше життєве становище, від становищ сучасних політичних творців у поточному бігові часу. Бо тільки забезпечене життя дає можливість відбуватися тому процесові пристигання душі, про який і Шекспір пригадує:

“Характери міцніють у боротьбі, а таланти у тиші”.

Згадані нації дуже добре знають, що високомистецькі книги, картини, опери будують не тільки духову, а й матеріальну тривкість сьогодношньої і наступної національної форми буття... Творять нації.

І страшно моторошно нам повертати повні допиту очі до явищ історичного життя свого народу... Особливо до своїх сучасників, які, буди самі не свідомі тієї сили, що закладена у мистецтво слова, не хочуть придивитися розумною увагою до виявів свого талановитого народу і переносять плекання національного мистецтва і оцінку його тільки у прийдешню свою державу. А всьому світові відомо, і то свята правда, що якби жиди не дали людству Біблії, то вони б зараз би не мали свого Ізраеля... І якби Шевченко чекав приходу своєї державности, то зараз і нас би не було, тих, що зацікавлені цією державністю.

А тим часом наші земляки, всіх станів і всіх посад громадських завжди у інтимному своєму товаристві і в товариствах з особливим шиком підкреслюють своє знання мистецтв, чи то польських, чи російських. І змушують своєю моральною атмосферою емігрантів-мистців поклонятися кричущим удачам теж поляків і москалів... І змушують їх шукати авторитетного слова на наші творчі вияви то від паризької "Культури", то від покійних російських знавців. І наші карикатуристи, здобувши такий душевний гарт у своїй "культурній" громаді, малюють з приємністю українських, горем битих, письменників навкарячки з голими задами коло "клінувальної" роботи. І громада ця від польськості і від московськості, замикаючи своє впливове коло, подає руку карикатуристам і називає їх геніальними і сміється від вдовolenня. Чого ж вони, підголоски наших історичних сусідів, так звеличають ганьбителів наших рідних, яких не можна назвати не то що талановитими, а навіть тямущими запроданцями-квачомазами? Відомо. На те, щоб квачомази мали більшу силу нас руйнувати духово... Талант ніколи не глузиться із слабшого, а навпаки, завжди бере в оборону від могутньої кривди. І така наша суспільна атмосфера маразму і самозневаги не віщує того, щоб наші письменники, скривджені недотепною громадською політикою, здобулися на якесь воскресіння до творчості... Неможливо, щоб трава пробивалася із мерзлої землі назустріч тій кризі, що висне над нею з гір у грудні місяці... Неможливо, щоб письменники, віддані у жертву духовим розбійникам, від їх же і сподівалися рятунку для своєї музи!

Чи хто скаже, котрий з наших письменників зараз є письменником? Не скаже ніхто. Але чи є в нас письменники талановиті? І кожен скаже, що є. Коли є, то чого ж вони мовчать, неначе погодившись із тим фактом, що нашу правду мистецьку і моральну мусять творити тільки грамотяки наші та советські пригінчі мільйонних кріпаків?

Становище катастрофальне, яке говорить за те, що наші сучасні керманічі є ніщо інше, як балакуни і обманщики, коли вони тямущі люди. А вже, коли вони є такі справді, якими вони себе й показують, то вони ніщо інше, як політичні роззяви і недотепи. А разом, як і перші, і другі, й треті, й четверті є вороги нашого сучасного, а з ним і нашого прийдешнього. Бо ми тепер всі стоїмо у тій порі, в якій стояв і Іван Хреститель, сподіваючися приходу Христа. Але він був свідомий того, що він тому, який прийде, не годен розв'язати і ремінця на взутті, бо знав, що тільки уготовляє йому шлях... А ми? Що ми знаємо, стоячи у порі Івана Хрестителя? Чи ми хоч догадуємося про образ нашого майбутнього, коли дозволяємо давити всі можливості виникнення цього майбутнього у наших ознаках?

А в таких випадках, коли майбутнє гримить ще далеко і тиша суспільна здригається від його гromу, люди стають подібні до струсів, що ловлять рівновагу тим, що пруть голови у пісок своєї буденщини... або удають супроти власного почуття, сповненого тривоги, що "на західнім фронті все без змін". І це через те так удають, що збирачі чиншу на урядові канцелярії їх запевнили, що все добре, що канцелярії будуть достатньо обслуговуватися, коли ще громада докине кілька тисяч доларів для цього.

Таке становище зобов'язує нас перевірити свої струсеви і заворожені нашими українськими урядниками настрої і почати самим приготувляти місця для початку боротьби для своєї нації і за себе, і за свою націю, що є те саме і в середині, і по кінцях. Бо горе нам буде! Хто не добачає сьогодношніх явищ життя, той конче

програє майбутнє і майбутню форму жаданного нами власного українського ідеалу державного!

І я так само, як і кожна українська людина, обманута керівництвом неумілих людей... людина, що засуджена зустріти не образ свого духового і політичного ідеалу, а тільки чорне марево чогось, але повного ненависти і помсти, яке веде за собою найстрашнішу нашу історичну катастрофу... Я бачу для себе і для всіх нас єдино можливий вихід до врятування хоч тих духових вартостей і позицій, які нам залишили наші великі попередники. І бачу з тим більшою вірою у свою правоту, що цей вихід часом рятує людині всі її жадання і жадані сподівання. І цей єдиний вихід є ніщо інше, як наше заповітне із роду в рід слово. Те слово, що врятувало наші душі від деморалізацій і денаціоналізацій і завжди боролось за визволення нас і наших земляків із страшних неволь польських і російських!

Стаття друга

ШЛЯХИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ І ВИННИЧЕНКО

Не будемо говорити про поезію, яка кожному із нас шепоче дуже промовисто одним іменем Шевченка, а свій інтерес зосередимо на прозі.

Цей рід нашого мислення відіграв винятково цікаву роль у історії нашої культури. Тоді, як геть у всіх народів проза домінувала над поезією і вела політику і школу, формуючи душі поколінь, то наше книжне розповідне слово підтримувалося не через те, що воно захоплювало душі наших давніх земляків, а через те, тільки, що воно було рідне, що воно наше. І діди *наші* і бабусі *наші* підтримували його, не вимагаючи навіть, щоб воно було кращим, ніж існувало. Бо тоді було природно і звично, що лишилося аж до останніх наших днів, читати польські і російські книжки, мовчки згодившись, що важніші проблеми життя тільки в цій чужій літературі можливі, а в рідній якщо і траплялися, то видавалися карикатурою на вже читані польські чи російські. І через те наша проза не мала журби над собою. Вона була сирота так само, як і зараз, тільки, що зараз ця сирота має басок у голосі, а перед цим вона була сором'язлива і скромна перед життям, неначе Маруся Квітки-Основ'яненка перший раз на чужім весіллі. І ось, коли ця сирота здобула свій басок, здобулася на великі таланти, і стала розв'язувати сміливо свої теми, то опікуни українського слова, а наші діди і бабусі, і наші батьки, і матері з обуренням напалися на таких талантів: "Як вони, мовляв, сміють вириватися із українських традицій і заводити розпусну думку, і показувати писанням сучасний бруд людського побуту?" Нападали на Винниченка і в деякій мірі на Коцюбинського тоді, як самі читали і в російській літературі, і в польській, і у французькій далеко гірші твори в моральному розумінні та ще й рекомендували читати своїм милим знайомим, цим ніби обороняючи право своєї звички на твори в чужому слові.

І вже це нами зауважене підготовило сприйняти образ нашої прози таким, який не викликає захоплення від споглядання його життя і розвитку, аж до сьогоденного дня.

Всім нам відомі грецькі різьблення разом з виліплюванням на вазах і грошах, і на костяних виробах, що колись археологи поодкопували і по берегах Криму і в самій Елладі. Особливо багато є такого мистецтва із часів тієї Греції, яка створила Іліяду та Одисею. На згаданих нами зразках людина показана тільки в один бік; так само, як і тварини та всякі речі для щоденної обихідки. Там кожний воїн точ-в-точ такий самий, як і інший; плугатар так само; пастух так само. Індивідуальних ознак немає як і в морських хвиль, що вічно гонить вітер через неміренні простори моря. До цих зразків ми маємо право віднести всі образи Іліяди. Вони Схоплені теж за принципом ловлення видимих ознак оком. І скільки б ми не шукали там цікавих нам рис людської вдачі, то не знайдемо інших, крім тих ознак, що спостерігач ловить оком. Ахіл, Гектор, Філоктет, Пріам, Паріс і так далі – кожний робить свою справу так, як це зробив би

й інший герой Іліади в такому випадку. У всіх їх навіть лайки однакові, тільки й того, що всі герої Іліади з бугаїним здоров'ям і ревуть на все поле битви з несказанною емоціональною силою, яка і врятувала і весь твір від забуття у наступних людських поколіннях. Бо ніяка строфіка без людського чуття не мала б сили продертися крізь людську байдужість до того безсмертя, яке людина може дати творові, тут на землі. У всіх згаданих героїв домінує тільки одна хоробрість і тільки ті слова і промови, що ця ознака людського життя може викликати. Але, коли я сказав, що домінує, то цим я зазначив, що треба розуміти і ті прості переживання людські, що властиві при всякій боротьбі, цебто хитрість, жаль і обурення. Тільки, що вони глушаться в Іліяді брязком мечів, тріском списів і несамопитим криком борців.

Значить тут теж малюнки з ваз, значить і тут ми людину бачимо зовні тільки в один бік, і в тих душевних переживаннях, на які вона спромагається, теж тільки в один бік.

А якби мені тось закинув, що в Іліяді образ Одисея виявляє не тільки хоробрість, а ще розум і лукавство, то я скажу, що образ Одисея виявляє те саме, що і названі герої інші, тільки, що в дужчій мірі. Якраз так, як всі ці ознаки виявляються у образі лиса, який з поконвіку є героєм всіх народів у казках і у байках. Значить, коли б ми цей гомерівський образ Одисеїв ліпили на вазах, то ліпили б так само, як і інших, тільки, що у такому розмірі, щоб він вирізнявся величиною між своїми товаришами. Та й усе.

А чим же наші твори українських письменників походять на ці давні зразки? Побачимо. Наша проза мала вихідним своїм джерелом ті рухи духовні і соціальні, які почали ворухити суспільні ґрунти у Англії та у Франції. Це був глибокий інтерес до життя основних верств згаданих націй і стремління поліпшити їхнє життя, як людей. Французька революція рішила це зробити стрімголов, маючи собі надхненниками енциклопедистів... А визвольні англійські рухи обмежилися боротьбою чартистів та виникненням таких літературних течій, як сентименталізм та романтизм. А все разом мало в первооснові давні гуманістичні рухи, у яких домінувало гасло: "Людина є все і людина у всьому"... , що потім Поп зформулював так: "Найважливіша наука для людини є сама людина"... А через те, що наш народ не мав інтелекції, зв'язаної з ним побутово, чи чуттєво, то і література прозова у нас виникла філантропічно: як співчуття зверху до скривдженого меншого брата... Марко Вовчок, Стороженко, Нечуй... того брата, що створив геніяльну пісню. І Марко Вовчок писала твори з наміром оганьбити кріпацтво. І для своїх тем вона брала потрібну ідею і нею напинала свої персонажі. І вони виходили риторичні і не дуже походять на живих людей, і нагадували рибу, вловлену вудкою і нанизану на шнурок, який вивертав їй голови в один лад і напрямом. Цебто, робив похотими на грецькі художні твори у профіль. З тією різницею, що наші письменники не давали своїм творам того чуття, яке врятувало образи Іліади від забуття у всього людства.

На цим місці може виникнути думка: а чого ж Шевченко поставився так зворушливо до Марка Вовчка, якщо вона справді тільки філантропічно писала? В останніх роках свого життя Шевченко дуже турбувався народньою освітою, і для народніх шкіл написав букваря. У цей же період свого життя він заохочував своїх знайомих писати казки для народу. А відомо всім, що народні казки, які дуже шанував наш поет, як у нас, так і у всіх літературах світу, написані всі у якійсь одній дидактичній тенденції: якщо казка про ледачого, то тільки ці ознаки й домінують на протязі всього твору і тільки вони і засуджуються. А через те, що твори і Марка Вовчка були пройняті однією тенденцією – оплюгавити кріпацтво, яке втілювалося у образ тільки одного страждання, то і вони були походять на казки. То через те Шевченко і привітав їх, як потребу для народу разом з букварем і бажанням казки. Нечуй-Левицький, Стороженко, Панас Мирний, І. Франко – всі пішли за тим рецептом, що показала Марко Вовчок. Тільки для своїх оглядин вони поширили майдани, де збирали кукли, щоб оживити їх ідеєю боротьби. Ми тут не говоримо про Франкові дитячі оповідання. І диво дивезне! Чого вони проминули Квітку-Основ'яненка? Нехай би ця доля судилася була Вовчкові... Бо Основ'яненко був справжнім джерелом нашого духу. Він був кістка і мастка українця духового усіма побутовими і культурними набутками... Не

книжними, а усними, народними. Він перший є наш модерний прозаїк, коли взяти такі його твори, як “Маруся”, “Сердешна Оксана” і “Перекотиполе”. Бо модерна література по всім світі виправдовує Франкове гасло:

“Огонь в одежі слова –
безсмертна, чудодійна фея,
правдива іскра Прометея”...

Бо тільки почуття є ознака живої літератури. Це воно рятує Шекспірові недоладності в композиціях п'єс. В цьому відношенні згадані Основ'яненкові твори переступили Марка Вовчка, Нечуя, Франка, Мирного і Ольгу Кобилянську і подали руку Дмитрові Марковичеві, Тесленкові, Стефаникові, Коцюбинському, Васильченкові і Винниченкові. Особливо останньому, який своїм велетенським талантом зробив непроминальний вплив на всю революційну і пореволюційну, і контрреволюційну прозу. Чи ми візьмемо Косинку з його способом драматизування, то наткнемося на Винниченка. Чи зупинимо свою увагу на творах Хвильового, особливо на “Синіх Етюдах”, то побачимо літературного характерника Винниченка. Чи розглянемо Підмогильного “Місто”, то за композицією і витриманою в одній рівнині розповіддю, яка трохи нагадує врівноважений стиль Анатолія Франса, ми все таки відчуваємо Винниченка, і в філософії життя, яке Підмогильний устами однієї героїні називає “базаром”, і в безсоромному розв'язанні етичних перепон, які Винниченко робив у своїх творах для того, щоб знаходити моральну полегшу для персонажів, а Підмогильний для того, щоб підкреслити безсердешну брутальність людської природи. І шкода велика, що Винниченка зігнорували в літературі за його політику, бо і вся підсоветська проза разом з емігрантською у більшій частині це – Винниченко. Бо тільки він у найновішій українській прозі наситив слово емоцією та драматизмом.

Стаття третя

НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ ЩОДО ВИННИЧЕНКА

А найгірше у цьому несправедливому явищі це те, що вся еміграція не має чого українського читати. Вона читає бульварну писанину польську і російську на зразок “Денісів Бушуєвих”... А могла б читати, якби не викинула, такі мистецькі твори Винниченка, як “Тюремна Шехерезада” і оповідання з часів боротьби українських революціонерів з російською прикордонною сторожою. І далі “Голота”, “Біла машини”, “Контрасти”, “Босьяк” і багато, багато оповідань, взятих з різних Винниченкових мандрівок, що своїми живими переказами перетягають всі мистецькі жанри в українській літературі. Крім того, якби взяти для читання і його романи, що є найслабшою стороною його творчості, то кожний з їх окремо є незрівняно кращий від останніх романів Максима Горького, на зразок “Клима Самгіна”, якого росіяни читають і рекомендують другим читати тоді, коли згадану книжку треба просто замовчувати за її композиційні недоладності і незграбно накопичені життєві факти, пройняті якимсь нестерпним нігілізмом настрою. Може росіяни так роблять через те, що шанують кращі твори свого письменника, хто його зна, але явище повчальне. А Винниченка наша еміграція викинула геть з усім його мистецьким набутком, цим зворушливо еднаючись з російськими більшовиками. Але яка колосально разюча різниця у ставленні до творів нашого письменника нашої еміграції і наших більшовиків. Тоді, як еміграція наставила свій кулак до Винниченка, неначе розлютований бугай роги до тореадора, то українці-більшовики, під час викидання його книг із бібліотек, прийнявши заштамповані книжки для знищення вдень, уночі відривали палітурки з титульними сторінками і роздавали старшим учням і грамотним селянам, щоб поховали по горищах. І таке було по всій Україні.

Та наша еміграція і не гадає, що вона з письменником діє так само, як і москалі. Її не переконує і те, що багато культурних націй взяли деякі твори Винниченка собі до вжитку. Так коли ми були у таборах, то в німецькій театрі ішла п'єса “Чорна

пантера і білий медвідь”, у Еспанії ішов “Гріх”, а у Франції, кажуть, і тепер не сходять Винниченкові п’єси з кону. Крім цього один французький історик, Тіссеран, що видав книжку “Україна” у 1933 році, на 290 сторінці говорить, що Винниченко є “екселент”-драматург.

І коли жидівську книгу, Біблію, шанують, то це за те, що в ній так щедро оповідається про звичайні людські справи і про звичайних грішних людей, які і в своїх помилках хиляться до Бога. “Історія Руфі” і оповідання про Онана і багато, багато інших мистецьких оповідань. І в тій книзі є і про те, як Господь каже Лотові, що він міг би простити Содом і Гомору заради 50 праведників, і навіть заради 10, цим даючи зрозуміти, що він грішні городи простив би і заради одного праведного. А у Винниченка ж дві третини таких творів, без котрих нам дореволюційна Україна та, яка найбільше підпала під удари Москви, озлиденіння і русифікацію, буде і геть невідома. То невже ми тут, на еміграції, не можемо взяти, його кращі твори до своїх бібліотек? Не кажу про советську Україну, яка його твори з ризиком для власної безпеки ховала по горищах. Аджеж у нас після нього уже немає прозової літератури, яка б розповідала нам про найрухомішу і найактивнішу частину нашої нації, хоч і найбільше економічно скривджену. Бо всі наші письменники, що їх москалі знищили, як я сказав, під величезним впливом Винниченкової манери письма. Косинка, Підмогильний, Антоненко-Давидович і Хвильовий, і всі вони нам лишили недосконалі праці: композиційно слабші від найслабших Винниченкових творів. Не говорю про емоціональну напругу безкомпозиційних дій у творах згаданих письменників, бо як узяти “Я” Хвильового, то воно дуже сильне почуттям, а композиційно слабше від найслабших творів Винниченка. І вся советська прозова творчість носить характер недоробків, шкідців, навіть у найгрубших книжках. А коли ж трапляється і майстерність сюжетного плетива, то воно походить на склянні вироби без потрібної рідини. А це через те, що в творенні книги домінує мозок письменника без почуття загальнолюдського, або хоч авторового. І таким чином вся советська проза сповнена вад і має характер якихось підготовок до чогось справжнього. Але, коли це справжнє настане разом з волею всього Українського Народу, – то всі советські недоробки і фальшиві мізкування полетять у кіш. А якщо ж я помилюся і вони залишаться у національній увазі, то тільки як історія хвороби недужого у записках лікаря, або як пам’ять про колишню національну ганьбу... І Винниченкова літературна постать владно виступить знов над калікуватим світом українського революційного слова... Винниченко і Квітка-Основ’яненко і Коцюбинський – ось прапори майбутньої нашої прози!..

А де ж наша емігрантська проза? І ні в кого не хватить духу сказати, де вона, хоч би ми навіть учора захлиналися, обороняючи якогось генія-писака... Є у нас політики, національні уряди, а чи хоч у одного з їх вирвалося хоч слово у пресі про становище нашої літератури тут? Зловісна тиша, ніби на кістках сподіяне злочинство... Ніби тільки що наші партії і уряди вирізали всіх українських дітей і урядам, і партіям заціпило і думати, і говорити про наше майбутнє. Бо те, що про його говориться і робиться, схоже на хижий регіт або сатани, або якихось ідіотів, що розкошують з процесу руйніцтва українського діла у найдошкульнішому місці культури нашої еміграції. Таке становище наших урядів і партій до українського слова говорить, що ці уряди і партії не турбуються про те, що дає силу людській єдності. Вони походить і на тих дітей, що зліплюють слиною папери і не передбачають, що папери висохнуть і розпадуться... І політики наші зліплюють слинявими промовами тільки злободенщину, яка після промов обертається знов у хаос... Таким чином, не маючи своєї літератури сьогодні, ми завтра не матимемо всеоб’єднуючої національної думки. Всі письменники на тяжчих роботах і їм уже не писати мистецьких творів, бо, як говорив колись один великий поет:

“Відправа служби музам
не стерплює буденщини”.

А діти ростуть без доброї української книжки, а українські казки, створені самим народом лежать у книжкових сховищах, у Збірниках Етнографічних Чубинського, а Винниченкові дитячі оповідання, що стоять нарівні у мистецькій силі з народними, теж десь лежать притрушені пилом зневаги і погорди: “Бабусин подарунок”, “Хведько Халамидник” і цілий збірничок під назвою: “Разок намиста”. І коли Достоєвський колись говорив, що він для щастя всього людства не побажав би смерті однієї дитини, то я скажу, що за всю світову дитячу літературу я не проміняю одного Винниченкового оповідання з життя нещасної української дитини, яке зветься “Кумедія з Костем”. Воно великої мистецької сили, бо з геніяльним почуттям реальності нашого життя і повне нашої національної потоптаної правди... Воно несказанно зворушливе і пройняте таким дитячим драматизмом, що всієї глибини його... Та що?... Навіть тільки для здогаду про цю глибину навряд чи в якого вченого може хватити логічного засягу...

І тут, як наші політики не відгороджуються від майбутнього, то з нього їм у близорукі очі зазирає знов Винниченко! Вони викреслили сьогоднішню літературу із життя, то до їх майбутнє із-за спини минулого висуває, як літературну і культурну Немезиду, знов образ Винниченка!..

Стаття четверта

ПРО НАШЕ ГАЙДАМАЦТВО І ПРО ЗАХОДИ ДЛЯ РЯТУВАННЯ НАШОГО СЛОВА

Всі ми знаємо, чого люди бунтуються, і знаємо хто робив повстання на Україні і супроти Польщі, і супроти Москви... Взяти хоч би бунти Коліївщини, то їх очолювали запорожці, а найбідніші верстви нашого народу ішли за ними. І ні один магнат український не став у ряди борців. Так що коли Шевченко, боронячи гайдамаків, говорив:

“Гайдамакі не воїни, разбойнікі, вори,
пятно в нашей історії”... Брешеш,
людоморе!”,

то він їх боронив перед українським панством, що геть чисто все служило Москві, і всі це знають, і я тільки нагадую це до речі... А потім, коли були бунти супроти російських порядків у часи 1905–1910 років, то вони теж не були підтримані поміщиками в Україні...

І в боротьбі з большевизмом силою повстань визначалися теж люди незаможні. І як найяскравіша ілюстрація до мого твердження, були повстання Зеленого. Він водив у бої селян найбідніших районів України. І хто сидів у советських тюрмах у 1919–23 роки, той знає добре, що розстрілювали большевики за повстання найнезаможніших селян. Багатші люди сиділи тоді тихо, думаючи, що за їх кротість їм будуть прощені їх статки і маєтки. А коли й траплялися із заможних гнізд борці з большевиками, то вони всі відступили на Захід з частинами Петлюри і Денікіна. А голота українська далі несла увесь тягар свого українства, і далі тільки низи, гайдамацькі нащадки билися в лісах, умираючи в тюрмах, охороняли школу, обороняли українські вчені установи та ще й ознаки Української Державности...

І ось цей увесь низ до свого зрушення і був об'єктом Винниченкової творчости. І його перо не зраджувало ні на хвилину нащадкам українського гайдамацтва. І коли опоненти нашого письменника лають його соціалізм, то вони шевченкового гайдамацтва не мають сміливости гудити. А по суті Винниченків соціалізм є українське спадкове гайдамацтво. І шкода, що ми свого соціалізму так і не називаємо. Тоді, хто проти його виступав би, той негайно став би просто у ворожі лави битися з Україною.

І як за часів Байди аж по революцію 1917 року не було України вельможної, так її немає і тепер, бо вся Україна тепер ще гірша голота, ніж було гайдамацтво. І не дурно вона, ця Україна, ховала аж до наших днів по горищах своїх хат Винниченкові твори.

А через те, що вся сучасна українська проза на батьківщині прославляє кріпацтво большевицьке і рабовласників московських, і через те, що український народ, коли стане вільним, такої літератури не схоче читати, а просто викине її за поріг свого дому разом з тими, що зараз прибирають у шати хвали псевдо-геніяльних солов'їв людського закріпачення... І через те, що емігрантська книжка українському народові нічим не прислужиться, не тому, що у тутешніх авторів не хватає талантів, а тому, що ці таланти не мають волі для діяльності, яка була б далека від тієї правди, що говорить:

“Відправа служби музам
не стерплює буденщини”.

...То ми зараз і питаємо, хто ж тоді є письменники нашої обдертої і поневоленої України? І відповідаємо – знов таки Винниченко. Він найбільший між усіма нашими прозаїками і найбільший письменник гайдамацьких нащадків! Він стоїть на порозі 20 років цього сторіччя і кидає тінь від своєї постаті аж до наших днів. А час від 20 років по наш день є пуста, що тільки дає простір для балакунів так само, як і незабудований степ дає простір для вітру. А тих письменників, що писали новелі, я не беру враху, бо новеля є поема одного настрою. І хоч би навіть автори їх були й геніяльні, як напр. Стефаник, то вони реалістами бути не можуть, а завжди пробувають у гіперболізованих настроях у відношенні до нашого життя.

І страшно зловісною понурістю відганяє від того, що наші політики цієї пустки не помічають і не відчують того людського становища, про яке Іван Богослов писав: “В начале бѣ слово, і слово бѣ к Богу і Бог бѣ слово”.

Наші політики не відчують, що з ними немає Бога. І не видно, щоб вони дуже турбувалися наступною визвольною боротьбою нашої нації, бо якби вони мали такий клопіт, то силкувалися б викликати Божество, хоч би з того світу, як це був зробив Саул біблійний, який перед останньою своєю битвою викликав дух пророка Самуїла...

Якби наші партії і наші КУК-и хотіли, щоб з нами був Бог, то вони за цей час би уже призначили конкурс для появи якогось талановитого твору. На це діло вся українська еміграція всього світу відгукнулася б. Та у наших політиків немає навіть тієї совісти, що мав Саул перед останньою битвою, а без цього припасу до всякого політика треба сказати тільки:

“Лікарю, вилікуй себе, а тоді вже берися до лікування громади”.

І через те, що “Бог бѣ слово”, ми говоримо, що хто не відчуває потреби наблизити цього Бога до себе, то той пробує, у згубнім товаристві, що руйнує людський дух, або простіше, – хто не вміє, або не хоче сьогодні вихопити своєї руки із небезпеки, той не матиме змоги завтра врятувати свою голову!

Та коли ми повні туги застогнемо, що немає кому рятувати життя нашого духу, мовляв: “Не надійтеся на князі і на сине человеческія”, то це є вихід із становища, уготованого нам Сатаню. А вихід є, хоч він і похорий на те прислів'я, що промовляє: “Цить не плач, спече мати калач,

салом помаже, тобі покаже, а сама ззість”...

Бо коли ми хочемо рятувати свою літературу, літературу гайдамацьку, то й треба звертатися за допомогою не до недоляшків, або нащадків москвофілів, а до гайдамаків. А через те, що зараз гайдамаки є лиш на Україні угамовані, скручені і закуті, і туди немає рації простягати думку, то треба задовольнитися тільки тими, які є тут. І я кажу, що їх на еміграції було два. Перший Винниченко, що писав про ворохобну Україну перед революцією. Але, на жаль, великий, він уже покійний. Тільки другий гайдамака ще живий... Дмитро Донцов! Але цей від великого горя, що його брати не подужали Польщі і Росії і ще не збудували своєї держави, рішив цих братів опришків-гайдамаків покарати тим, що на їх голову став наклепати всіх покійних князів, які тільки те й робили, що воювали один з другим і пустошили господарства наших прадідів з такою самою енергією, як і москалі, тільки що з меншим хистом... І через те, що справа такої карної експедиції вельми важна, то пан Донцов ще став наклепати і родичів наших князів на нашу землю, тих покійних магнатів, яких нащадки вже давно поробилися москалями та ляхами. Він мабуть забув, що і кривняки їх

живі, сучасні ляхи та москалі, полізуть до нас разом із славними своїми предками, що створили традицію права руйнувати рідну землю обранцям шляхетним.

Через те, що ми не можемо зараз об'єднати цих двох згаданих діячів для заклику до всіх українців світу для рятування нашого слова, то ми хоч самі зробім зусилля і напишім відозву і заволаймо і останнього гайдамаку її підписати, то ця акція викличе із небуття того Бога, про якого Іван Богослов говорив: "Бог бє СЛОВО". І цей виступ спільним фронтом на захист нашої літератури мав би може величезне значіння для скріплення духу єдності у тих людей, що люблять ще не тільки язиком, а й серцем, своєю безталанну Батьківщину...

І тоді та істина, яку підкреслив один незрівняний наш літературознавець А. В. Ніковський у своїй книзі "Віта Нова", що коли у нас буде своя культура і література, то й така дрібниця, як Українська Держава, сама собою постане – нам буде зрозуміліша.

Автор публікації висловлює щиру подяку вченому хранителю Музею-архіву ім. Д. Антоновича УВАН у США Тамарі Скрипці за надані матеріали із архівів Т. Осьмачки та В. Винниченка.

